

УДК 811.161.3'42

**Стылістычныя функцыі паўтору ў стылізаваных
дыялагічных адзінствах
(на матэрыяле мастацкіх твораў У. Караткевіча)**

Shershneva Olga Nikolaevna

**STYLISTIC FUNCTION OF REPEAT IN STYLIZED DIALOGICAL
UNITIES (BASED ON THE WORKS OF V. KOROTKEVICH)**

У. артыкуле даецца характарыстыка стылістычных функцый паўтору, маўлення мастацкіх тэкстаў У. Караткевіча, указваецца роля паўтору у фарміраванні індывідуальнага аўтарскага стылю.

The article describes the main stylistic features of lexical repeat inherent to stylized dialogue speech in literary texts of V. Korotkevich, the role of repeat in the formation of the individual author's style is indicated.

Ключавыя словы: дыялог, дыялагічнае адзінства, мастацкі тэкст, стылізацыя функцыі дыялога.

Keywords: dialogue, dialogical unity, literary text, dialogue stylization, dialogue functions.

Дыялагічнае адзінства, незалежна ад таго, складаецца яно з дзвюх, трох або больш рэплік, уяўляе з сябе комплекс выказванняў, узаемазвязаных адно з адным не толькі ў кампазіцыйных, але і ў сэнсавых і функцыянальных адносінах. Мастацкі дыялог вылучаецца ўключэннем у яго пэўных стылістычных фігур, што адпавядае мэтай устаноўцы на выразнасць тэксту, на яго рытміку. Рэалізацыі такой сувязі ў значнай ступені спрыяе паўтор. В. В. Бабайцава і Л. Ю. Максімаў успрымаюць паўтор як адзін з самых важных сродкаў сувязі рэплік, які “ператварае іх спалучэнне ў адзіную структуру” [1]. Е. А. Рэфяроўская сцвярджае, што паўтор дапамагае зрабіць пэўную адзінку маўлення “калі не цэтрам, то ва ўсялякім выпадку важным элементам выказвання, настойліва прыцягваючы да яго ўвагу слухача ці чыгача” [4, с. 52].

Мастацкая стылізацыя дыялога павінна максімальна дакладна перадаць адсутнасць устаноўкі на афіцыйныя зносіны, якая, на думку Е. А. Земскай, з’яўляецца асноўнай прыкметай камунікацыйнага акта ў вусным маўленні [2, с. 6]. Прыём паўтору асабліва ўласцівы для

письменнікаў, творы якіх вылучаюцца здольнасцю ўтвараць выразны стылістычны эффект сваёй вобразнасцю і эмацыянальнай насычанасцю. У мастацкіх творах У. Караткевіча паўтор успрымаецца як сродак узмацнення, актуалізацыі, гарманізацыі зместу стылізаванага дыялагічнага адзінства, як сродак экспрэсіўнасці яго індывідуальнага аўтарскага стылю, а таксама як поліфункцыянальная лексіка-сітаксічная структура. Найбольш уласцівымі для мастацкіх твораў У. Караткевіча можна лічыць наступныя стылістычныя функцыі паўтору:

1) узмацняльна-вылучальная – дапамагае акцэнтаваць увагу рэцypiента як на ўзгаданым прадмеце маўлення, так і на самой сітуацыі абмену думкамі;

2) экспрэсіўна-ўдакладняльная, калі паўтораныя элементы, канструкцыі выказвання канкрэтызуюць асноўную думку, узмацняюць пабуджэнні, аказваючы ўздзеянне на чытача;

3) інтанацыйна-рытмічная – стварае нязмушанасць, непасрэднасць выказвання, набліжае яго да рэальнай сітуацыі зносін;

4) характаралагічная – звязваецца з апісаннем эмацыянальнага стану суб'екта, асаблівасцей яго маўлення;

5) эстэтычная – арыентавана на развіццё ўмення думаць, адэкватна ўспрымаць і асэнсоўваць мастацкі вобраз;

6) фатычная (кантактаўсталявальная) – функцыя наладжвання гутаркі суб'екта;

7) канатыўная – прадугледжвае выражэнне ў маўленні гаворачага яго ўстаноўкі на слухача, імкненне фарміраваць узаемаадносіны праз уздзеянне на суб'екта;

8) лагічная, пры якой паўтор успрымаецца як сродак актуалізацыі найважнейшых сэнсаў выказвання;

9) хезітатыўная – выражаецца вербальным запаўненнем маўленчых паўз;

10) тэкстаўтваральная – звязана з роляй паўтору выступаць у якасці будаўнічага элемента як мікра-, так і макратэксту.

Прааналізуем адзначаныя функцыі на прыкладзе стылізаваных дыялагічных адзінстваў У. Караткевіча.

Ужыванне паўтору для ўзмацнення сэнсу слова характэрна не толькі для дыялагічнага, але і для маналагічнага маўлення [6, с. 214]. Аднак у той час як паўтор у маналагічным маўленні часцей за ўсё выступае сродкам граматычнай сувязі сказаў або засяроджвае ўвагу на прадмеце апісання, то дыялагічны паўтор вылучае пэўную маўленчую адзінку, узмацняючы яе значэнне не толькі і не столькі для камунікантаў, колькі для рэцypiента. Як сцвярджае Н. В. Ізотава, паўторы ў рэпліках персанажа інфармацыйна дапаўняюць дыялагічныя зносіны дзеючых асоб, што дае магчымасць чытачу практычна поўнасцю ўзнавіць маўленчую дыялагічную структуру [3]. Становячыся непасрэдным удзельнікам камунікацыі, чытач павінен

пачуць гаворку персанажаў, адчуць, што для іх важнае, галоўнае, а што другаснае. Несумненна важнай у гэтым плане ўяўляецца ўзмацняльна-вылучальная функцыя паўтору, ўласцівая для наступнага дыялогу:

А неўзабаве пасля вяселля Кізгайлы з Любкай да яго прымчаў на кані стрыечны брат Рамана, Якуб.

– Аляхно, – маліў ён Кізгайлу, – зрабі гэта, дзеля пакут Хрыстовых, калі не хочаш, каб Раман памёр. Ён зусім звар’яцеў, мы вынеслі з яго пакояў усю зброю. Ён раве, як грэшная душа ў некле, і лае караля, Літву і палякаў. Ён пагражае разнесці ўсё. Ты ведаеш, ён і раней ненавідзеў уціск, на які нас прыракаюць. Цяпер ён ненавідзіць яго стакратна. І гэта твая дзеўка штурхнула яго на гэта. Адпусці яе. Разумееш, я яшчэ не бачыў, каб чалавек так кахаў і шкадаваў.

– Не, – сказаў Аляхно і сказаў гэта не сваімі вуснамі, а вуснамі жонкі.

– Ты ведаеш, – сказаў Якуб, – ён крычыць, што гэта цяперашнія выскачкі зрабілі такімі цяжкімі ланцугі халопства, што хутка стануць халопамі і пань, увесь народ... Аляхно, ён не есць, і не п’е, і не спіць на начах. Адпусці!

– Не, – сказаў Аляхно.

– Добра, – ускіпеў Якуб, – ты будзеш вінен у пагібелі дзвюх душ. Яго і гэтай дзеўкі, таму што яна таксама шкадуе яго, я ведаю. Сорам табе, Аляхно! Дзяды часта жаніліся так, як хоча Раман. І гэтыя новыя парадкі нам не даспадобы.

– Не, – сказаў Аляхно.

– Добра ж, – і Якуб кінуў на стол корд, – тады слухай, Аляхно. Ракутовічы табе абвяшчаюць варожасць. Беражыся (“Сівая легенда”).

Цэласны характар дыялагічнага адзінства падкрэсліваецца пастаянным паўторам адмоўнай рэплікі, да якой пастаянна звяртаецца ўвага як пісьменніка, так і чыгача. Поўны паўтор слоў персанажа праз пэўны прамежак часу і слоў аўтара паказвае не проста вязгуду, а катэгарычнае адмаўленне Аляхна, поўнае нежаданне выканаць просьбу Якуба. Ні адна з рэплік не пашыраецца іншымі словамі: упартасць Аляхно праяўляецца і ў тым, што ён не хоча і не павінен тлумачыць прычыну свайго ўчынку. У сваю чаргу неаднаразовае выкарыстанне ў рэпліках Якуба слова *добра* насцярожвае, тым больш што сэнс яго зусім адваротны, а пры паўторным ужыванні набывае значэнне перасцярогі, нават пагрозы. Такое экспрэсіўнае ўзмацненне, сэнсавасе вылучэнне падкрэсленых слоў важнае для ўспрыняцця ўсяго твора: менавіта катэгарычнае адмаўленне Аляхна Кізгайлы паўплывала на далейшы ход падзей твора. Змястоўна важныя паўтораныя адзінкі не толькі для працывастанага адзінства, але і для ўсяго тэксту, што дазваляе ўказваць іх лагічную і тэкстаўтваральную функцыю.

У “Слоўніку-даведніку лінгвістычных тэрмінаў” Д. Э. Разенталя і М. А. Целянковай стылістычны паўтор тлумачыцца як асобы прыём “для

падкрэслівання якіх небудзь дэталю ў апісанні, стварэння экспрэсіўнай афарбоўкі” [6, с. 211]. Такое тлумачэнне непасрэдна звязана з яго экспрэсіўна-ўдакладняльнай функцыяй, што асабліва выразна праяўляецца ў наступным дыялогу:

Цыган з апаскаю адступаў.

– Ён і не пан зусім. Пан не абараняе ад бізуноў прыгонную, пан не будзе біцца з другім панам за дзівочую цноту, не абароніць яе ад усіх, не ляжа на парозе, каб абараніць спакой прыгоннай.

– *І ўсё ж я шляхціц*, – з гонарам сказаў Яноўскі. – *Няма жыцця. Дзякуй табе, харошая, але сёння мне хочацца* вмерці.

– *Сёння яму хочацца...* Можна, заўтра табе яе зусім не захочацца, ды позна будзе. Цыганы, родненькія вы мае, не чапайце вы яго, гэтага дурня! Гэта не ён, гэта гонар дурны гаворыць (“Цыганскі кароль”).

Паўтор розных слоў, іх спалучэнняў і словаформаў як у адной, так і ў сумежных рэпліках паказвае на ўсхваляванасць суб’яднаў, на жаданне дзяўчыны пераканаць і хлопца, і супляменнікаў у правільнасці сваіх меркаванняў, каб захаваць яму жыццё. Можна сцвярджаць, што паўтораныя элементы найбольш дакладна выражаюць эмоцыі герояў, максімальна набліжана да рэальнай сітуацыі перадаюць уражанні персанажаў, узмацняюць пабуджэнні, аказваючы адпаведнае ўздзеянне на чытача. Успрыняцце ў стылізаваным дыялогу нязмушанасці, непасрэднасці выказвання, уласцівых для вуснага маўлення, дазваляе адзначыць інтанацыйна-рытмічную функцыю паўтору. Працытаваныя прыклады ілюструюць таксама характаралагічную функцыю паўтору: настойлівасць, упартасць і катэгарычнасць пана Аляхна; нежаданне дзяўчыны мірыцца з несправядлівасцю, яе імкненне абараніць блізкага ёй чалавека. Паслядоўнае вылучэнне аднаго і таго ж слова дазваляе гаварыць аб яго імпліцытнай насычанасці, а значыць, аб уменні персанажаў гаварыць з намёкам і чытаць між радкоў. Перадача і ўспрыняцце, асэнсаванне імпліцытнай інфармацыі непасрэдна звязаны з эстэтычнай функцыяй паўтору.

Фатычная функцыя прадугледжвае ўсталяванне кантакту паміж суб’яднаў, яе праяўленне відавочнае ў наступным прыкладзе:

[...] *Кароль Якуб сядзеў на сваім месцы, учапіўшыся ладонню ў нячэсаныя валасы. Карыя вочы былі ўтароплены ў нешта, што бачыў ён адзін. Міхал таргануў яго за плячо.*

– *Ты хто такоў?* – цяжка, як воўк, павярнуўся да яго Знамяроўскі.

– *Гэта я, ваша вялікасць, Яноўскі.*

– *А-а. Ян-ноўскі. А чаго ж гэта ты такі храноўскі? Ты хто такоў?*

– *Я пасол.*

– *А-а, пасол. Пасол замежнага каралеўства. Дык чаго ты лезеш сюды, калі кароль ад-п-пачывае ад д-д-дзяржаўных спраў. Ведай тэыкет. Пасля*

прыму, праз тры дні. І не раней... *Ведай* маю дабрату. Пшоў прэч!
("Цыганскі кароль").

Паўтор прозвішча асобы (Яноўскі) і яе пасады (пасол) у сумежных рэпліках не столькі звяртае ўвагу на знаёмства персанажаў, колькі паказвае няўдалую спробу караля Якуба зразумець, хто перад ім знаходзіцца і як трэба сябе паводзіць пры такой сустрэчы. Каралю вельмі цяжка вымаўляць асобныя словы, ён нібы спатыкаецца на іх, што перадаецца паўторам адпаведных гукаў. Неабходнасць узнаўлення слова ведай таксама ўспрымаецца як выкарыстанне Якубам ужо знойдзенага для адпаведнай сітуацыі прывычнага слова, далейшыя пошукі патрабуюць новых намаганняў, якія кароль проста не мае сілы зрабіць.

У прыведзеным прыкладзе персанаж імкнецца ўздзейнічаць на суб'яседніка, павучаць яго, што звязана з выкананнем канатывунай функцыі паўтору.

Хезітатывуная функцыя паўтору дазваляе ўспрымаць яго як сродак запаўнення маўленчых паўз, што можна ўбачыць у наступным прыкладзе:

Аблічча сына хістлася перад ёю, залацістае, сінявокае, цвёрдае. Не, гэта не быў толькі яе, матчын, гонар. Хлопец быў сапраўды самым прыгожым з тых, каго ёй даводзілася бачыць.

– Ты што глядзіш? – спытаў ён.

– Цябе павінны яшчэ многа кахаць, – сказала яна. – Але ўсе будуць любіць цябе не за тое, што я... *Не за тое, што я... Не за тое, што ты – гэта ты. Так цябе палюбіць яшчэ толькі адна. Не за твае гэтыя... прэміі. Проста за дабрыву, за радасць быць разам... Але і яна будзе – лепей, але не тое... Я ж цябе люблю яшчэ і таму, што ў тры гады ледзь не памёр, што ў сем уначы пайшоў на могілкі... За многае ("Залаты бог").*

Вымушаныя паўзы ў маўленні ўзнікаюць пад уплывам эмоцый. Маці шукае патрэбныя словы, каб найпаўней выказаць сваю любоў да сына, і баіцца, што гэтыя словы не перададуць усяго, што яна адчувае. Паўзы сумнення, роздуму і хвалявання запаўняюцца ўзнаўленнем ужо выказаных слоў. Яны не нясуць такой сэнсавай нагрукі, як пры першым выкарыстанні, аднак і не ўспрымаюцца як лішнія. Настрой маці перадаецца сыну, паўтораныя словы аказваюць магчымае ўздзеянне, ствараюць атмасферу шчырасці ўзаемаадносін і пачуццяў.

Комплексны аналіз мастацкіх твораў У. Караткевіча дазваляе асэнсаваць прыроду функцыянавання паўтору ў створаных пісьменнікам дыялагічных адзінствах, выявіць заканамернасці выкарыстання аўтарам розных яго відаў, успрымаць паўтор як сродак фарміравання індывідуальнага аўтарскага стылю. Паўтор у стылізаваных дыялогах У. Караткевіча звязвае маўленчыя акты розных камунікантаў, уплывае на арганізацыйно рэплікі суб'яседніка, прымае ўдзел у арганізацыі ступеньчатай структуры дыялагічнага адзінства, паказвае развіццё думкі апавядальніка,

удзельнічае ў фарміраванні псіхалагічнага партрэта персанажа, акцэнтуючы ўвагу на асобнай частцы выказвання і інш.

Паўтор настолькі моцная і выразная стылістычная фігура, што здольны выконваць розныя функцыі, найбольш тыповыя з іх – узмацняльна-вылучальная, экспрэсіўна-ўдакладняльная, інтанацыйна-рытмічная, характаралагічная, эстэтычная, фатычная, канатыўная, лагічная, хезітагавая, тэкстаўтваральная. Прычым цяжка падабраць прыклад, у якім рэалізавалася б толькі адна з адзначаных функцый. Часцей за ўсё дыялагічнае адзінства рэалізуе некалькі, а то і ўсе, указаныя функцыі. Некаторыя з адзначаных відаў паўтору выконваюць пэўныя функцыі ў межах вызначаных дыялагічных адзінстваў, некаторыя – на ўзроўні ўсяго тэксту.

Разнастайнасць відаў і функцый паўтору непасрэдна звязана з яго здольнасцю фарміраваць імпліцытны змест (падтэкст) твора. Паўтор замаруджвае тэмп гаворкі, тым самым даючы магчымасць больш уважліва сачыць за змяненнем зместу ўзноўленых лексічных адзінак. Уключэнне ў стылізаваны дыялог паўтораных элементаў спецыфічнае, індывідуальнае для кожнага аўтара і суправаджаецца ўласнай сістэмай разнавіднасцяў і спосабаў функцыянавання, што дае падставы ўспрымаць паўтор як адзін з найбольш важных і адметных сродкаў фарміравання пісьменніцкага ідыястылю.

Літаратура

1. Бабайцева В. В. Современный русский язык : учебник для студентов пед. ин-тов по спец. № 2101 "Рус.яз. и лит." В 3 ч. Ч. 3. Синтаксис. Пунктуация. Изд. 2. М. : Просвещение, 1987. 256 с.

2. Земская Е. А. Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения: учебное пособие. Изд. 4-е. М.: Флинта: Наука, 2011. 240 с.

3. Изотова Н. В. Диалогические структуры в языке художественной прозы А. П. Чехова : автореф. дис. ... докт. филолог. наук: 10.02.01. М., 2006. 56 с.

4. Реферовская Е. А. Лингвистические исследования структуры текста. Ленинград: Наука, 1983. 216 с.

5. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: пособие для учителя. Изд. 3-е. М.: Просвещение, 1985. 399 с.

6. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы. Мінск: Універсітэцкае, 1995. 294 с.